

MİSTİSİZM

bir muhtevası bulunmamaktadır. Bilincin tecrübi muhtevası boşaldığında geriye bir boşluk değil bilincin kendisi kalmaktadır. Bazı mistiklerin Tanrı ile birleşme olarak ifade ettikleri tecrübe de esas itibariyle içe dönük mistik tecrübeden ibarettir. Tanrı ile birleşme Tanrı ile mutlak anlamda özdeş olma anlamına gelmeyip ferdi benin sonsuz bende çözülüşünü gösterir (Sunar, s. 7, 122-123; Stace, s. 84-90, 96-103, 110-117). Mistik tecrübenin dinî tecrübeyle ilişkisi, mistik tecrübelerin çeşitleri ve kendini ifade biçimleri üzerine yapılan teorik açıklamaların az veya çok farklılık gösterdiği bir gerçektir (Almond, s. 120-124, 128, 163-168, 183; L. Carmody – T. Carmody, s. 6-10).

Mistisizmi tecrübe ve doktrin olarak mukayeseli biçimde inceleyen birçok Batılı müellif çalışmalarında "Islamic mysticism, muslim mysticism, sufism" gibi terimlerle ifade ettikleri İslâm tasavvufunu da bu genel çerçevede içinde değerlendirmişlerdir (bk. bibl.). Bunun yanı sıra Batı dillerinde mistisizm terimi kullanılarak doğrudan doğruya İslâm tasavvufu hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlardan Reynold Alleyne Nicholson'un *Studies in Islamic Mysticism* (Cambridge 1921) ve *The Mystics of Islam* (London 1963), Arthur John Arberry'nin *Sufism: An Account of the Mystics of Islam* (London 1950), Louis Massignon'un *Recueil des textes inédits concernant l'histoire de la mystique en pays d'Islam* (Paris 1929) ve *Essai sur les origines de lexique technique de la mystique musulmane* (Paris 1954), Annemarie Schimmel'in *Mystical Dimensions of Islam* (Chapel Hill 1975), Julian Baldick'in *Mystical Islam: An Introduction to Sufism* (New York 1989) ve Toshihiko Izutsu'nun *Creation and the Timeless Order of Things: Essays in Islamic Mystical Philosophy* (Ashland 1994) adlı eserleri belli başlı örnekler olarak sayılabilir. İslâm mistisizmi hakkında özellikle şarkiyatçı bakış açısına sahip olanlar, tasavvufun İslâm dışı kaynaklardan etkilendiği şeklindeki açıklamaları sık sık gündeme getirmişlerdir. Ancak mesele şarkiyatçıların açısından tam bir sonuca ulaştırılamamış, var sayılan dış kaynağın Hıristiyanlık, gnostisizm, Fars ve Hint mistisizmi yahut Yeni Eflâtunculuk'tan hangisinin olduğu konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır (Nicholson, s. 49-54). Kendi geleneksel temsilcileri açısından ise İslâm tasavvufu tamamen nebevî kaynağa bağlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. C. Zaehner, *Mysticism, Sacred and Profane*, London 1961, s. 15, 22, 33, 50, 84-87, 101, 118, 148-149, 156-168, 180, 187-188, 205-206, ayrıca bk. tür.yer.; S. Spencer, *Mysticism in World Religion*, Baltimore 1963, s. 9, 20, 299-325, 326-336; Cavit Sunar, *Mistisizmin Ana Hatları*, Ankara 1966, s. 2-4, 7, 9, 52-53, 103-104, 122-123, 126-128; B. Russel, *Mistisizm ve Mantık* (trc. Aysel Uluata), İstanbul 1972, s. 5-20; F. C. Happold, *Mysticism, A Study and an Anthology*, London 1977, s. 18-20, 36-38, 40, 43-45, 249-263; Philip C. Almond, *Mystical Experience and Religious Doctrine*, Berlin-New York 1982, s. 120-124, 128, 163-168, 183; D. L. Carmody – J. T. Carmody, *Mysticism, Holiness East and West*, Oxford-New York 1996, s. 6-10, 226-271; H. Smith – D. R. Griffin, *Unutulmuş Hakikat* (trc. Latif Boyacı), İstanbul 1998, s. 103-105; Seyyid Hüseyin Nasr, *Bilgi ve Kutsal* (trc. Yusuf Yazar), İstanbul 1999, s. 75-102, 141-169; a.mif., *Tasavvufî Makaleler* (trc. Sadık Kılıç), İstanbul 2002, s. 28-29, 210-211; R. A. Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi* (trc. Abdullah Kartal), İstanbul 2004, s. 49-54; W. T. Stace, *Mistisizm ve Felsefe* (trc. Abdullatif Tüzer), İstanbul 2004, s. 27, 55, 61-124, 236; Ninian Smart, "Mysticism, History of", *The Encyclopedia of Philosophy* (ed. P. Edwards), New York-London 1972, V, 419-429; Ronald W. Hebburn, "Mysticism, Nature and Assessment of", a.e., V, 429-434; Kurt Rudolf, "Mystery Religion", *ER*, X, 230-239; Louis Dupré, "Mysticism", a.e., X, 245-261.

İLHAN KUTLUER

MİSVAK
(المسواك)

Sözlükte "bir şeyi ovmak" anlamındaki **sevk** (**sivâk**) kökünden türeyen **misvâk** (**sivâk**), dişlerin temizlenmesinde kullanılmak üzere genellikle erâk (*salvadora persica*) ağacından yapılan, bir ucu fırça şeklindeki çubuk parçasının adıdır. Sudan'da bulunan, milâttan önceki devirlere ait bir diş üzerinde yapılan incelemeler misvak ağacının çok eski dönemlerden beri kullanıldığını ortaya koymaktadır (Janot v.dğr., XXXII [1998], s. 101). Eski Arap şiirinde geçtiği üzere misvak Câhiliye devrinde de biliniyor, Araplar ayrıca "hulle" (ammi visnaga) denilen bitkinin dallarını kürdan olarak kullanıyordu (Sâmî Sultân, s. 210, 228). Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, Ebû'l-Hayr el-İşbîlî ve İbnü'l-Baytâr gibi botanik bilginleri bişâm, bekâ, dirv, debîdârî, ficen (sivâkürâî), kebâs, utum, umr (amr), nu'd, şeceretü'l-feres (sivâkû's-seyyid), yesteûr gibi ağaçlardan da misvak yapıldığını belirtmişlerdir (diğer bazı bitki isimleri için bk. Janot v.dğr., XXXII [1998], s. 110-112).

Kurutulmuş gövde, dal veya kök parçalarından misvakın elde edildiği erâk bitkisi Kuzey Afrika, Sudan, Mısır'ın Saîd böl-

gesi, Arap yarımadası, İran ve Hindistan'ın ekvatorial bölgelerinde yetişir; 1-2 m. yükseklikte, tüysüz ve dikensiz bir çalı veya ağaççık biçimindedir. Yaprakları 3-7 cm. uzunlukta, karşılıklı, çıplak ve derimsi görünüşlüdür. Çiçekleri dört parçalı, yeşilimsi-sarı renkli ve küçük, meyvesi nohuttan biraz ufak, küremsi, üzüm salkımı şeklinde ve kırmızı renklidir; olgunlaştıkça rengi siyahlaşır. Misvak genellikle parmak kalınlığında gümüşümsü esmer renkli çubuklar halindedir. Kök çubuğu açık kahve renginde, tadı tere otu lezzetindedir. Ebû'l-Hayr el-İşbîlî erâkın hayvanların otlatıldığı en güzel bitki olduğunu, süte güzel koku ve tat verdiğini; merd, kebâs, berîr, berm, hedâl gibi çeşitlerinin bulunduğunu belirtir (*'Umdetü't-Tabib*, I, 53).

Misvak ağacı üzerinde yapılan araştırmalar misvakın dişleri güçlendiren ve çürümeyi önleyen, lekelerle karşı etkili, dişlerin parlamasını sağlayan, antiseptik özelliği olan, diş etlerini sıkılaştıran, ağız içi asit salgısını dengeleyen, iltihap kurutucu, kanamayı durdurucu ve bezazlatıcı özelliğe sahip etilamin, trimetilamin, florid, alkaloid, silis, saponin, kalsiyum, fosfor, magnezyum, potasyum, sodyum, sülfür, kükürt dioksit, tannik asit, benzil nitrat, sitosterol vb. maddeler ihtiva ettiği-

Dallarından misvak yapılan erâk ağacı ve misvak olarak kullanılmak üzere hazırlanan çubuklar



ni ortaya koymuştur. Bu maddelerin diş ve ağız sağlığı yanında vücudun diğer organları üzerinde de olumlu etkiler yaptığı bilinmektedir. Batı'da misvakla ilgili incelemeler sonucunda bazı ilaç şirketleri misvak ağacının terkindeki maddelerden faydalanarak diş macunu imal etmişlerdir (Muhtâr Sâlim, s. 43; Rispler-Chaim, II/1 [1992], s. 13).

Erâk bitkisi yetiştiği ülkelerde halk arasında romatizma tedavisinde kullanılmakta, özellikle çekirdeğinden elde edilen yağ romatizma ağrılarına karşı iyi gelmektedir. Bu bitkinin yaprak ve meyvelerinin kuvvet verici, ateş düşürücü ve yaştırıcı, öksürük kesici, nefes ve ses açıcı, hâfizayı ve gözük güçlendirici, gaz söktürücü ve idrar arttırıcı özelliği de vardır.

Misvak şu şekilde hazırlanmaktadır: Çubuğun bir ucundan kabuk 1-2 cm. uzunlukta soyulur. Bu kısım bir süre suda bırakılarak yumuşatılır. Daha sonra hafifçe dövülerek uç kısımdaki lifler meydana çıkarılır. Gerekliğinde bu lifler keskin bir bıçakla bölünüp daha yumuşak bir fırça elde edilebilir. Misvak kullanımında hem liflerin sürtünmesiyle dişler temizlenmekte, hem misvakta bulunan kimyasal birleşiklerin antiseptik ve temizleyici özellikleri etkili olmaktadır. Bu sebeple liflerin uçları her gün ince bir kıymık şeklinde alınarak yaklaşık haftada bir fırça kısmı yenilenmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, *Kitâbü'n-Nebât* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1973, II, 98, 123, 132, 152-153, 327, 348; Ebû'l-Hayr el-İşbîlî, *‘Umdu’ü'l-‘İtibâb fi ma’rifeti'n-nebât* (nşr. Muhammed el-Arabî el-Hattâbî), Rabat 1410/1990, I, 53-54, 510; II, 555, 700, 740, 741, 772; İbnü'l-Baytâr, *Tenkîhu'l-Câmi‘* (nşr. Muhammed el-Arabî el-Hattâbî), Beyrut 1990, s. 15, 63, 66, 72-73, 153, 225, 239, 302; Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi*, İstanbul 1984, s. 333; Muhtâr Sâlim, *et-Tıbbü'l-İslâmî beyne'l-‘aakide ve'l-ibdâf*, Beyrut 1408/1988, s. 425-432; Sâmi Sultân, "et-Tıbbü'l-vikâ‘î el-femevî ‘inde'l-‘Arab", *Ebhâşü'n-nedveti'l-‘âlemiyyeti'r-râbi'a li-târîhi'l-‘ulûm ‘inde'l-‘Arab*, Halep 1413/1992, s. 207-233; Mustafa Özer, *Salvadora Persica: Misvak Mucizesi*, İstanbul 2001; Ulusay Koryak, "İslâm Dünyasında Misvak", *Ankara Dişhekimliği Bülteni*, I, Ankara 1966, s. 24; M. Ragai el-Mostehy v.dğr., "Siwak as Oral Health Device Preliminary Chemical and Clinical Evaluation", *Hamdard Medicus*, XXVI/3, Karachi 1983, s. 41-50; V. Rispler-Chaim, "The Siwak: A Medieval Islamic Contribution to Dental Care", *JRAS*, üçüncü seri, II/1 (1992), s. 13-20; Fr. Janot v.dğr., "Le siwak (batonnet frotte-dents), instrument à usages religieux et médical", *Alsl*, XXXII (1998), s. 101-123.



TURHAN BAYTOP

□ FIKİH. Misvakın, yetiştiği bölgelerde eski zamanlardan beri kullanıldığı bilinmekle birlikte İslâm'ın gelişiyile kullanımını dinî bir görev olarak yaygınlık ve süreklilik kazanmış, müslüman tıp ve botanik bilginleri de eserlerinde bu ağacın özelliklerine dair bilgilere yer vermişlerdir.

Dört Sünnî mezheple Ca'feriyye ve Zeydiyye'ye göre dişleri misvakla temizlemek sünnettir (müstehap, mendup). Bazı kaynaklarda, Dâvûd ez-Zâhirî ve İshak b. Râhûye'ye göre misvak kullanmanın vâcip (farz) olup İshak b. Râhûye'nin misvaksız kılınan namazın sahih olmayacağını söylediği, buna karşılık Dâvûd ez-Zâhirî'nin misvak kullanmamayı namazın geçerliliğine engel görmediği kaydedilirse de (Mâverdü, I, 83; İbn Kudâme, I, 133; Ebû Şâme el-Makdisî, s. 50; Bedreddin el-Aynî, V, 262) bu naklin doğru olmadığı anlaşılmaktadır (Nevevî, I, 271; Şevkânî, I, 124). Nitekim Zâhirîler'den İbn Hazm da misvakın müstehap olduğunu belirtmektedir (*el-Muhallâ*, II, 218, 219). Birçok sahâbînin rivayet ettiği, "Eğer müminlere (ümme-time) zorluk çıkaracak olmasaydım her namazda misvak kullanmalarını emrederdim" meâlindeki hadise (Buhârî, "Cum'â", 8; Müslim, "Tahâret", 42; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 25) Resûlullah'ın kesin bir emir vermediği anlaşıldığından misvak kullanmak vâcip değil sünnet kabul edilmiştir. Ancak ulemâ, Hz. Peygamber'in sürekli uygulaması ve ısrarlı tavsiyeleri sebebiyle misvakın vâcip değilse de müekked bir sünnet sayıldığı hususunda ittifak etmiştir. Nitekim diğer bir rivayette bazı sahâbîlerin misvak kullanmadan Resûlullah'ın huzuruna çıktıkları ve onun kendilerine şöyle dediği kaydedilir: "Benim yanıma dişleriniz sararmış halde geliyorsunuz; misvak kullanın, eğer ümmetime zorluk çıkaracak olmasaydım her namazda abdest almalarını farz kıldığım gibi misvak kullanmalarını da farz kılarım" (*Müsned*, I, 214; III, 442; Hâkim, I, 146).

Hz. Peygamber'in, "Misvak hakkında o kadar emir aldım ki bu konuda Kur'an'da bir âyet incecğini zannettim" sözü yanında (*Müsned*, I, 237, 307) on şeyin fitrattan olduğunu belirttiği hadiste genellikle temizliğe dair olan bu hususlar arasında misvak kullanmayı da zikretmesi (Müslim, "Tahâret", 56; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 29); hayâ duygusu, güzel koku kullanılması ve misvak kullanmanın geçmiş peygamberlerin sünnetinden kabul edildiği dile getirmesi (*Müsned*, V, 421;

Tirmizî, "Nikâh", 1); Hz. Âişe'ye Resûlullah'ın eve geldiğinde ilk yaptığı işin ne olduğu sorulduğunda dişlerini misvakla temizlediğini söylemesi (Müslim, "Tahâret", 43-44; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 27) misvakın önemini vurgulayan diğer bazı hadislerdir. Yine kaynaklarda Resûl-i Ekrem'in hizmetini gören sahâbîler arasında misvakın taşıma ve onu kullanıma hazır tutma görevinin (sâhibü's-sivâk) Abdullah b. Mes'ûd'a verildiği (Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebi", 20; "İstîzân", 38) ve Resûlullah'ın ısrarlı tavsiyeleri sebebiyle sahâbîlerin yanlarında devamlı misvak bulundurdıkları kaydedilir.

Misvakın bazı durumlarda kullanılması özellikle istenmiştir. Hz. Peygamber'in misvak kullanılarak kılınan namazın misvaksız yetmiş namazdan daha faziletli olduğunu belirtmesiyle (*Müsned*, VI, 272; Hâkim, I, 146) her namaz kılındığında; "Eğer ümmetime zorluk çıkaracak olmasaydım her abdest alışlarında onlara misvakı emrederdim" rivayetine istinaden (*Müsned*, II, 460, 517) her abdest alındığında; onun geceyi her uykudan uyanışında misvak kullandığına dair rivayetten hareketle (Buhârî, "Vuđû", 73; Müslim, "Tahâret", 46-48; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 30) uykudan uyanıldığında; "Ağızlarınız Kur'an yoludur, onları misvakla temizleyin" hadisi sebebiyle (İbn Mâce, "Tahâret", 7) Kur'an okurken; misvakın ağız temizleyici, Allah Teâlâ'yı hoşnut kılıcı olduğuna ve Cebrâil'in her gelişinde misvakı tavsiye ettiğine dair hadis dolayısıyla (*Müsned*, VI, 47, 62, 124, 238; İbn Mâce, "Tahâret", 7) ağız kokutan yemek ve açlık gibi durumlar münasebetiyle misvak kullanmanın müekked sünnet olduğu belirtilmiştir.

Hadislerde geçen ifadelerden hareketle, abdest alırken misvak kullanmanın sünnet olduğu hususunda dört mezhep görüş birliğine varmakla birlikte Hanefîler, Mâlikîler ve bir görüşlerinde Şâfiîler bunu abdestin sünnetlerinden, Hanbelîler ve daha kuvvetli görüşlerinde Şâfiîler abdest dışında müstakil bir sünnet saymışlardır. Bunun sonucu olarak ilkinde göre besmeleden sonra, diğerine göre besmeleden önce misvak kullanılır. Bazı âlimler ayrıca farz, vâcip veya nâfile her namazda misvakın sünnet olduğunu söylerken bir kısmı farz namazda kullanılmıyorsa ona tâbi sünnetlerde gerek olmadığını, bir kısmı abdest sırasında misvak kullanılması halinde namaz kılarken ayrıca gerekmediğini, bazıları da abdestle namaz arasına örfe uzun sayılabilecek